

ISSN 2181-5291

PSIXOLOGIYA

ILMIY JURNAL

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

SCIENTIFIC JOURNAL

№ 4, 2019

www.psixologiyabuxdu.uz





Давронов Нурзод Исмоилович,

БухДУ, Жисмоний маданият назарияси ва услубиёти кафедраси ўқитувчиси

**БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИНИ МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАР
АСОСИДА ТАРБИЯЛАШНИНГ ПСИХОЛОГИК ОМИЛЛАРИ**

Аннотация: мазкур мақолада бошланғич синф ўқувчиларида миллий қадриятлар асосида жисмоний сифатларни ривожлантиришнинг психологик омиллари ва хусусиятлари ёритилган.

Калит сўзлар: қадрият, тарбия, жараён, омил, хусусият, руҳият, тафаккур, ирода, камолот.

Аннотация: В данной статье показаны психологические факторы развитие физических качеств у учащихся начальных классов на основе национальных ценностей.

Ключевые слова: ценность, воспитание, процесс, фактор, свойства, психика, мышление, воля, совершенствование

Resume: This article shows the psychological factors of the development of physical qualities in primary school students based on national values.

Keywords: value, upbringing, process, factor, properties, psyche, thinking, will, improve

Мавзунинг долзарблиги: Жамиятимизнинг ижтимоий-иқтисодий, маданий ва маънавий жиҳатдан ривожланиши ҳар томонлама камолга етган шахснинг шаклланишига, унинг сиёсий, маънавий-ахлоқий ҳамда жисмоний жиҳатдан етуқлигига боғлиқ. Бугунги ҳаётимиз ва келажакимиз учун қобилиятлари ҳар томонлама ривожланган, ақлан етук ва баркамол, маънавий, ахлоқий жиҳатдан камолга етган, ташаббускор, истеъдоди ва тафаккур қувватини Ватани ва миллати манфаати ҳамда тараққиётига хизмат қилдиришни ўзи учун олий мақсад деб ҳисоблайдиган фидойи инсонлар жуда ҳам зарур. Бунинг учун эса, ёшларни шу руҳда тарбияламоғимиз лозим.

Замонавий таълим тизими, унинг мақсад ва вазифалари мамалакатимиз тараққиётига хизмат қилувчи таълим-тарбия жараёни одига қўйилган муаммо ечимига мос келиши керак. Булар замонавий таълим тизимида миллат руҳиятининг нозик жиҳатларига кириб бориш ва бошланғич таълимда дастлабки билимларни пухта эгалаш ҳамда болалар тафаккурни шакллантиришнинг инновацион усуларини яратишни тақозо этади.

Ушбу йўналишдаги ишларни таълим тизимининг дастлабки босқичи бўлмиш бошланғич таълимдан бошлаш аҳамиятли ва фойдали ҳамда истиқболли эканлиги ҳозирда ҳеч кимга сир эмас. Чунки, бу орқали ўқувчилар жамият тараққиётининг маънавий асосларини эгаллаган, Ватаннинг истиқболини ўйлайдиган, Ватан равнақиға, юрт тинчлигига ва халқ фаровонлигига муносиб ҳисса қўша олиш мумкинлигини онгли равишда ҳис қила оладилар. Бу табиийки, бошланғич таълим мазмунига катта масъулият юклайди.

Муаммонинг ечимини бошланғич синф ўқувчилари онги ва қалбига маънавий ва миллий қадриятларни сингдириш орқали ҳал қилиш мумкин. Бунга сабаб мазкур қадриятлар ўқувчиларнинг маънавий дунёқараши ва интеллектуал салоҳиятини кенгайтириб, уларнинг ташаббускорлик ва фидойилик ҳамда ижодкорликка бўлган мойилликларини янада оширади. Зотан, донишмандларимиз томонидан қолдирилган ва бизгача етиб келган бой миллий ва маънавий меросимиз ҳамда умуминсоний, жумладан, миллий қадриятларимизни ўқувчилар онгига сингдириш келажакда уларнинг маънавий баркамол шахс бўлишида муҳим аҳамият касб этади. Натижада ўқувчиларнинг турли таҳдид ва салбий таъсирлар домига тушиб қолишининг олди олинади, чунки, маънавий жиҳатдан етук ва интеллектуал салоҳиятли ўқувчилар ҳеч қачон турли салбий таъсирлар домига тушиб қолмайди.

Маълумки, таълим тизимида миллий қадриятлардан фойдаланиш муҳим педагогик аҳамият касб этади. Чунки миллий қадриятлар ҳар бир миллат фарзандига ўзлигини англаш,



халқи, Ватани учун садоқатли бўлиб етишиши учун энг муҳим тарбия манбаи бўлиб ҳисобланади. Зеро, ўзини англамаган, ўз миллатини, миллий қадриятлар ва анъаналарини билмайдиган инсон ўзгаларни ҳам, ўзга миллат анъаналарини ҳам тушуниб, қадрлай олмайди.

Таълим-тарбия жараёнида, айниқса жисмоний тарбияни амалга ошириш жараёнида қўлланилиши мумкин бўлган ана шундай миллий қадриятлардан бири миллий ҳаракатли ўйинлардир. Миллий ҳаракатли ўйинлар бола саломатлигини мустаҳкамлайди, чидамлилиқ, чакконлик, тезкорлик сифатларини ривожлантиради ва булар ўз навбатида миллий қадриятларга нисбатан чуқур ҳурмат, фахр-ифтихор ҳисларини таркиб топтиришга хизмат қилади.

Бошланғич синф ўқувчилари асосан тасаввур қилиши орқали фикр юритадилар. Шунинг учун ҳам улар кўпинча ўйнаш, жисмоний ҳаракат қилишга интиладилар. Шу сабабли янги дастур асосида ўтказиладиган дарсларимизда ўйин машғулоти тез-тез қўлланади. Чунки, ёш болага берилаётган билимни ўйинлар орқали сингдирсак, улар учун қуруқ қоида ёдлаш ва узлуксиз машқ ишлатаверишдан қизиқроқ туюлади. Бунда тўғри танланган ташкилий ўйинлар дарсда ўқувчилар имкониятларини кенгайтиради, маданий хордиқ чиқаришларига замин яратилади.

Ўзбек халқ маданиятининг таркибий қисми ҳисобланган халқ ўйинлари халқ маънавияти ва маданиятини янги авлодни шакллантириш улар орасида соғлом турмуш тарзини яратишда алоҳида ўрин тутади.

Атоқли олимлар М.Муродов, У.Қорабоев, М.Жабборов, Ж.Тошпўлатов, А.Атоев, Р.Абдумаликов, Т.Усмоҳўжаев қабиларнинг илмий-назарий мулоҳазалари ҳамда ўйинларнинг мазмуни асосида миллий ҳаракатли ўйинларни қуйидаги туркумларга ажратиш мумкин:

Табиат манзаралари, фанлар билан боғлиқ ўйинлар. Бунга “Кўчат ўрнат”, “Картошка экиш”, “Ёмғир”, “Аёз бобо” қабиларни намуна қилиб кўрсатиш мумкин. Уларнинг мазмуни ва ўйин ҳолатлари (жойи, бажарилиш тартибли, қоидалар) табиатнинг гўзаллиги, об-ҳавонинг ўзгариши, совуқ ва ёмғирдан сақлана билиш каби ҳаракатлар асосида шуғулланувчиларнинг хушёрлик, эпчиллик, чидамлилиқ каби жисмоний сифатлари ва инсоннинг ақлий фазилятларини тарбиялаш учун хизмат қилади.

Ҳайвонот олами билан боғлиқ ўйинларга, “Қушлар пр...р этиб учди”, “Қалҳат келди, қоч болам”, “Бўрилар ва овчилар”, “Зовурдаги бўрилар”, “Ғозлар”, “Тулки билан хўроз”, “Ит ва қарға” ва шу қабилар қиради. Бунга ўхшаш жуда кўп ўйинларда ўзаро муносабатлар, яхшилиқ ва ёмонлик, ўзини эҳтиёт тутиш каби фазилятлар билан биргаликда барча жисмоний сифатларни тарбиялаш амалга оширилади. Шу асосда болаларда ҳайвонот оламига бўлган қизиқиш, паррандаларни асраш каби ҳис-туйғулар уйғониши мумкин.

Меҳнат билан боғлиқ ўйинлар. Инсон фаолияти ақлий ва жисмоний меҳнат билан белгиланади. уларни ҳаракатли ўйинлар мазмунида ҳам учратиш мумкин.

Ақлий меҳнатга доир ўйинлар туркумига “Санаш ўйинлари”, “Сонларни ёзиш ва ўйлаб топ”, “Исм ёки буюмларни кетма кет ва аралаш туриб айтиш”, “Сакраб қўшиқ айтиш”, “Расмларни тез чизиш”, “Шаклларни (кубок) жойлаштириб ўз ҳолига келтириш” (шакл ясаш) ва шунга ўхшаш фаолиятларни акс эттирувчи ўйинлар қиради.

Жисмоний меҳнатни акс эттирувчи ҳаракатли ўйинлар ҳам жуда кўп. Уларга “Ўтин ёриш”, “Пода тўп” (чўпон), “Қўш ҳайдаш” (ерни ҳайдаш, чопиш), “Осилиб чиқиш”, “Тортилиш”, “Юк кўтариш”, “Эшак минди”, “Пиёда пойга”, “Поезд” ва б.к. қиради. Уларнинг мазмунида меҳнат қилиш йўллари, бажариш усуллари ҳамда чидамлилиқни ифода этувчи ҳислатлар мужассамланади.

Умуман олганда миллий ҳаракатли ўйинларнинг барчасида ақлий ва жисмоний меҳнатлар уйғунлашиб, болаларнинг руҳияти мустаҳкамланади.

Оммавий маданий тадбирларда (байрамлар, тўйлар, турли хил маросимлар, спорт мусобақалари ва ҳ.к) қўлланиладиган, яъни намоёиш ва мусобақаланиш мақсадида мураккаб ва оддий ҳаракатли ўйинлар қўлланилади. Улар таркибига қураш қисмлари (элементлари, от ўйинлари, кўпқари-улоқ, пойга), дорбоз, тош кўтариш, арқон тортишиш, елка уриштириш, хўрозлар жанги ва ҳ.к. киритилади.



Жисмоний сифатларни тарбиялашда хизмат қилувчи ўйинлар ҳам ҳархил туркумларга бўлинади. Уларга қуйидагиларни намуна қилиб кўрсатиш мумкин:

Тезликка доир ўйинлар: "Қопқон", "Ким олдин", "Инсиз қуён", "Тўрт оёқлаб югуриш" (эмаклаб югуриш), "Ҳаққалаган қушчалар", "Учинчиси ортиқча", турли эстафеталар ва бошқалар.

Кучга доир ўйинлар: "Оқ суяк", "Чиллик", "Елкада кўпкари", "Эшак минди", "Аркон тортишиш", "Билак кучини синаш", "Кўлларда тортиниш" ва бошқалар.

Чидамлилиқка доир ўйинлар: "Оқ теракми-кўк терак", "Даврадан чиқар", "Оламон пойга", "Дорбоз", "Оксок қарға", "Ошиқ" (гардкам), "Қиличбозлар", "Беш тош", "Тўққиз тош", "Орқанг куйди", "Бўта солди", "Тортишмачоқ", "Кўз боғлаш", "Бекинмачоқ", "Ким келди", "Дорбоз", "Зув-зув" ва ҳ.к.

Юқорида номлари келтирилган мураккаб ва оддий халқ миллий ўйинлари барча ёшдагиларнинг жисмоний сифатларини тарбиялаш билан биргаликда инсоний фазилатларни ҳам шакллантириш уларни янада такомиллаштиришда бевосита хизмат қилади.

Болаларга хос бўлган эпчиллик, ихчамлик, абжирлик, уддабуронлик қайишқоқлик каби хусусиятларни ривожлантиришда фақат жисмоний тарбия дарсларидаги ҳаракатли ўйинлар билан чегараланиб қолмаслик лозим. Уларнинг бўш вақтларида ҳовли, кўча, майдонларда эркин равишда шуғулланишлари ва бунда спорт ўйинлари, гимнастика, енгил атлетика, кураш каби спорт турларининг қисмлари (элементлари) билан шуғулланишларини ҳам таъминлаш мақсадга мувофиқ бўлади.

Тарбия олдиндан маълум мақсадга йўналтирилган бўлиб, боланинг улғайишида муҳим аҳамиятга эгадир. Жамиятдаги тажрибани ўзлаштиришда ҳал қилувчи ҳолат боланинг ўзига, унинг фаоллиги, ташқи муҳит билан ўзаро муносабат доирасига боғлиқ. Шунинг учун ўйин - бу ижодий фаолликни импровизацион, яъни тайёргарликсиз ҳолатида эркин намоён қилишдир.

Ўзбек халқ ўйинлари мазмунан ғоятда бой, шаклан хилма-хил бўлиб, муайян ижтимоий тавсифга эга.

Халқ ўйинлари:

- ўқувчиларни жисмонан, руҳан соғлом этиб тарбиялайди;
- ўқувчилар жамоаларида халқимизга хос бағрикенглик, жамоавийлик, жипслик тамойилларини қарор топтиради;
- таълим олувчиларда ҳаракатчанлик, юқори кайфият, машғулотларни изчил ўзлаштиришга нисбатан иштиёқ уйғотади;
- ўқувчиларнинг халқимиз тарихи, маданияти ва кўхна қадриятларига оид билим малакаларини янада оширади, бу орқали уларнинг қалбларида ифтихор туйғуларини уйғотади ва ҳ.к.²⁰



²⁰Абдуллаев А.А. Миллий халқ ўйинлари ва соғлом авлод тарбияси. замонавий таълим / Современное образование 2017, № 9. 65 б



Ўзбек халқ ўйинларининг ижтимоий-психологик жиҳатларини ўрганиш, тадқиқ қилиш ва ёшларни тарбиялаш амалиётига жорий қилиш ўз кадриятларимиз, маданиятимиз ва маънавий бойликларимизнинг юксакликка кўтарилишида асосий воситалардан бири ҳисобланади. Бошланғич синф ўқувчиларида эмоционал ҳолатни бошқариш ва диққатни фаоллаштириш учун ҳаракатли ўйинлардан фойдаланиш жуда яхши самара беради. Чарчаш, диққат турғунлиги ёки бардошлилик бузилишининг олдини олиш мақсадида бир хил характердаги машқлардан ёки юксак меъёрлардан келиб чиқиб, машғулотлар таркибига ҳаракатли ўйинлар киритиш шуғулланувчилар иш қобилиятини нормаллаштиради.

Техник ҳаракатни эгаллаш жараёни, сифати, жисмоний хусусиятни тарбиялаш бевосита болалар кайфиятига, унинг қизиқишига боғлиқ. Ўйинчиларда салбий ҳислар юзага келиши, машғулот фойдали иш коэффициентини бирмунча пасайтиради. Ҳаракат таркиби, ритми ва характери бўйича турлича машқларни мушак фаолиятдан фарқли, мураккаб бўлмаган ўйинлар киритилиши шуғулланувчиларда ижобий кайфият ҳосил қилишга хизмат қилади. Бир фаолият тўридан иккинчисига ўтишда, мусобақаланиш элементи, ўйинда ҳаракатни эркин танлаш фаол дам олишдан кейин машғулотни жадал давом эттириш учун "иккинчи нафас" очилишига имконият беради. Машғулот жараёнида ўйиндан онгли тарзда фойдаланиш машғулот цикли давомида унга бўлган қизиқишни сақлаб қолади. Эътиборни фаоллаштириш ва кечинмаларни ошириш учун қўлланиладиган ўйинлар, одатда жисмоний зўриқиш, низолар ёки жанжалсиз кечади. Мухими, машғулотга ўйинни киритиш вақтини тўғри аниқлашдир.

Айрим ҳолларда яхши кайфиятни сақлаб қолиш учун ўйинни машғулотнинг якуний қисмига ёки чигилёзди машқларига қўшиш мумкин. Бирок машғулот ўртасида режалаштирилмаган ўйин ўтказса ҳам бўлади. Шу мақсадда, қуйидаги: "Тақикланган ҳаракат", "Тик тур", "Иккита стул ва арғамчи", "Кун ва тун", "Қоровуллар ва қидирувчилар", "Учинчиси ортиқча", "Қармоқчи", "Қалъа химояси", "Бўш ўрин", "Тўп қўшнига", "Қувлашмачок", "Ок теракми, кўк терак" ўйинлари тавсия қилинади. Албатта, ўйин материаллари арсеналини чегаралаб бўлмайди, чунки улар шуғулланувчилар диққат эътиборини бир жойга тўплаб, машғулотни ташкиллаштиришга ёрдам беради. Юқорида номи келтирилган ўйинлар муайян вазифани кўпроқ ҳал этишга йўналтирилади (ҳис-туйғуси ҳаётий фаолиятини, диққат-эътиборни фаоллаштиради ва ҳ.к.). Ҳар бир ўйин кўп ёки оз шуғулланувчиларга комплекс таъсир кўрсатишини ҳам ёдда тутиш лозим.

Хулоса қилиб айтганда, ҳозирги шароитда ўзбек халқ ўйинларининг асосий вазифаси ўз мазмуни ва методикаси билан болаларни жамиятимиз талабларига мувофиқ йўсинда тарбиялашни таъминлаш, уларда ахлокий, иродавий сифатларни ривожлантириш, ижодкор ва бунёдкорларга хос билим, кўникма ҳамда малакаларни шакллантиришдан иборатдир.

Адабиётлар:

1. Абдуллаев А.А. Миллий халқ ўйинлари ва соғлом авлод тарбияси. Замонавий таълим / Современное образование 2017, № 9. 65 б.
2. Гогонов Е.Н., Мартянов Б.И. Психология физического воспитания и спорта: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 288с.
3. Расулев А.Т., Пулатов А.А., Қосимова М.У. Ўзбек халқ ўйинлари уларнинг таснифи ва тавсифи. //Ўқув кўлланма. – Тошкент. 1996
4. «Ҳаракатли ўйинлар» – Т.Усмонхўжаев, Ф.Хўжаев «Ўқитувчи» Тошкент 1992 йил



131	Абдиназарова Н.Э.
	<i>Ўқувчиларида ҳуқуқий билимларни шакллантириш психологик тадқиқот муаммоси сифатида</i>
	<i>Formation of legal knowledge in students as a problem of psychological research</i>
135	Ахмедова З.
	<i>Ҳомиладорлик даврида аёллардаги эмоционал ҳолатлар психодиагностикаси ва психокоррекцияси</i>
	<i>Psychodiagnostics and psychocorrection of emotional states in women during pregnancy</i>
139	Бахронова К.Ё.
	<i>Кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларда ҳулқ-атвор бузилишлари намоён этилишининг илтимой психологик хусусиятлари</i>
	<i>Socio-psychological characteristics of behavioral disorders in preschoolers</i>
145	Холматова З. А.
	<i>Интерактивные методы в системе преподавания гуманитарных дисциплин в техническом вузе</i>
	<i>Interactive methods in the system of teaching humanities at a technical university</i>
149	Sqtvaldiev A. A.
	<i>Tadbirkorlik psixologiyasi shakllantirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari</i>
	<i>Socio-psychological features of the formation of entrepreneurial psychology</i>
153	Sirojiddinova F. X.
	<i>O'quvchilarni mehnat faoliyati motivatsiyalarini diagnostika qilish</i>
	<i>Diagnostics of student motivation</i>
158	Давронов Н.И.
	<i>Миллий қадриятлар ёрдамида бошланғич синф ўқувчиларда жисмоний сифатларни тарбиялашнинг психологик омиллари</i>
	<i>Psychological factors of physical education in elementary school students using national values</i>
162	Жўраев Б.
	<i>Ёшларда ҳуқуқий муносабат шаклланишининг психологик омиллари</i>
	<i>Psychological factors of formation of legal relations in youth</i>
165	Ҳакимова М.Х.